

ВОВК М.П.,

*докторант відділу педагогічної
естетики та етики Інституту
педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України*

УДК 371.4.016.39:398

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ СЛОВЕСНИКА-ФОЛЬКЛОРИСТА В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасній освіті провідним напрямом модернізації є визначення чітких компетенцій, якими має володіти майбутній фахівець в кожній освітній галузі. До цієї проблеми дотичним є питання формування компетентності особистості, яка кристалізується, удосконалюється в умовах вищого навчального закладу. Категорія компетентності дозволяє окреслити провідні професійні риси фахівців, визначити найважливіші аспекти професіоналізму особистості. Професійна компетентність обґрунтовується з позицій кількох методологічних підходів (компетентнісного, андрагогічного, аксіологічного та ін.). Водночас поняття професіоналізму системно аналізується крізь призму теоретико-методологічних засад акмеологічного підходу.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дискусійні питання співвідношення акмеології й інших наук вивчали Н. Кузьміна, С. Пожарський, А. Деркач, О. Бодальов, В. Зазикін, категоріального апарату акмеологічного підходу, засад акмеологічних технологій, акмеологічної взаємодії – Г. Данилова, С. Гончаренко, З. Сіверс, С. Шмалей, психологічних проблем акмеології – О. Москаленко, А. Деркач, та ін. Вітчизняні педагогічні дослідження актуалізують проблеми становлення професіоналізму особистості, його професійної (зокрема й педагогічної) майстерності, розвиток особистісних якостей у процесі навчально-виховної діяльності та саморозвитку в умовах вищих навчальних закладів та протягом усього життя. На основі праць відомих та молодих учених-педагогів прослідковується тенденція дослідження явища метакомпетентності фахівця (поняття І.А. Зязюна) як найвищого рівня досягнення професіоналізму, що обґрунтовується:

- акмеологічними принципами (творчість як найважливіший спосіб досягнення професійної вершини, спрямованість власного потенціалу на вдосконалення соціуму тощо);
- синергетичним підходом (самоорганізація різних систем, формування професійних якостей у міждисциплінарному контексті, нелінійний підхід до засвоєння культурного досвіду соціуму, явище самотрансляції тощо);
- аксіологічною методологією (формування ціннісних орієнтацій, спектру світоглядних орієнтирів з урахуванням загальнолюдських моральних засад та позитивних етичних установок сучасності):

- андрагогічний підхід (передбачає розвиток професійних якостей протягом життя, удосконалення власної професійності на всіх етапах життєдіяльності).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Зважаючи на необхідність формування нового типу фахівців у зв'язку зі світовими трансформаційними процесами в освіті, варто узагальнити питання щодо акмеологічної структури професіоналізму майбутнього вчителя (викладача)-словесника-фольклориста, діяльність якого безпосередньо спрямовується на формування етичних світоглядних цінностей, читацької культури, естетичного світосприйняття підростаючого покоління, що і є метою статті.

Основна мета статті (постановка завдання). Окреслити найважливіші складові акмеологічної структури професіоналізму вчителя (викладача)-словесника-фольклориста.

Виклад основного матеріалу.

С.У. Гончаренко обґрунтував цілісне визначення акмеології як «науки, яка вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на ступені її професійної зрілості. Основна галузь досліджень акмеології пов'язана з вивченням професіоналізму як вищого ступеня розвитку людини. Об'єкт акмеології – професіоналізм педагогічної, інженерної, медичної, військової, спортивної та іншої діяльності людей. Предмет акмеології – об'єктивні (якість одержаного виховання і освіти) і суб'єктивні (талент, здібності людини) фактори, які сприяють досягненню вершин професіоналізму, а також закономірності в організації навчання спеціалістів [1, с. 22-23]. Учений акцентує увагу на понятті «професіоналізм», що формується під впливом двох чинників. Вважаємо слушною думку про те, що об'єктивні чинники є пріоритетними, так як визначають подальшу висхідну спрямованість людини до вершини професійної удосконаленості (водночас виникає дилема «чи можливо її досягти абсолютно?», на що можна відповісти: очевидно, ні, але прагнення, результати діяльності засвідчують ці устремління, що часто є сенсом життя). Виховний досвід людини визначає мотиваційний компонент особистості, її світоглядні позиції, принципи, які в результаті стимулюючої освіти в школі та одержання якісної освіти у вищій розвивається у напрямі професійної зрілості, професійної майстерності. Якщо ж у цей контекст вписуються здібності, природні задатки, таланти (суб'єктивні фактори), то для такої особистості відкриваються унікальні шляхи самовдосконалення, професіоналізму, який, безперечно, спродукує певний винахід, гіпотезу, теорію тощо, що буде оцінено соціумом.

На підтвердження цієї думки слухним є твердження Г. Данилової про те, що домінантою акмеологічної теорії є категорія «професіоналізм». «У період становлення теорії акмеології стало очевидним, що ця категорія повинна повністю відповідати вимогам важливого методологічного принципу акмеології та психології – єдності особистості та діяльності (раніше здійснювалась орієнтація лише на діяльнісний аспект) [2, с. 84]. Безумовно, синтезований процес розвитку особистісних якостей, здібностей,

здатків та формування професійної майстерності в умовах вишу, самоосвіти, саморефлексії є пріоритетним шляхом досягнення високого рівня професіоналізму. Водночас процес становлення професіоналізму особистості визначається спектром здобутків, результатами власної діяльності, які належно оцінені іншими людьми: фахівцями у певній галузі, учнями, вихованцями. Адже саме соціум, професійне оточення здатне осмислити, інтерпретувати, практично застосувати результати професійної майстерності певної особистості, у подальшому практично розвивати її ідеї, гіпотези тощо. Таким чином, оцінювання професіоналів-одномумців є необхідним критерієм професійної майстерності певної особи. Звичайно у цьому аспекті важливим є творчий процес (науковий, дослідницький тощо), який зумовлює певні професійні досягнення, визначає відповідні кроки до досягнення успіху, професіоналізму. Тому акмеологи однією з центральних категорій означеного підходу вважають творчість, яку розглядають як «фундамент самовдосконалення професіоналізму суб'єкта діяльності. Творчість – головний спосіб формування професіоналізму, майстерності і є їх основним критерієм. Творчість – найважливіший спосіб сходження людини до індивідуальності, реалізації їх творчого потенціалу [2, с. 83].

Окремі дослідники піддають аналізу поняття «акмеологічна технологія», зокрема визначають, що в них «головною ланкою є сама людина, яка відкриває в собі потенційні можливості, знаходить способи саморозкриття та самореалізації, стимулює особистість до професійно-педагогічної самореалізації. Цьому сприяють акмеологічні прийоми, методи, конкретні способи навчально-пізнавальної діяльності, які стимулюють майбутнього вчителя до саморозкриття внутрішнього потенціалу, самості та її складників. Акмеологічними технологіями перш за все потрібно вважати комунікативні способи, моделі, техніку виконання навчальних завдань, які формують комунікативність майбутнього вчителя, а також алгоритми, програми, системи, які спонукають до саморозкриття майбутнього вчителя у процесі взаємодії» [3, с. 170-171]. Це поняття є невід'ємною складовою у змістовому і практичному аспектах системи підготовки словесників-фольклористів у вищих навчальних закладах. Зокрема до таких можна віднести організацію обов'язкової фольклористичної практики. У більшості університетів вона номінується як «фольклорна» (крім Львівського національного університету імені Івана Франка), однак саме перше означення свідчить про науково-дослідницький підхід викладачів до фольклорних текстів: майбутній фахівець записує твір від носія безпосередньо і за допомогою записуючого пристрою, надає фотокартки місцевості, особи, яка відтворила фольклорний текст, збирає фактологічну інформацію, піддає архівації і найважливіше – визначає жанр, поетичні особливості, піддає інтерпретації, глибокому методологічному аналізу, можливо, підготує доповідь на семінарі. Власне це результат застосування акмеологічної технології – студент мав можливість відчути на певному етапі власного професійного становлення радість успіху, дотичності до корисної справи.

З. Сіверс, аналізуючи проблему співвідношення аксіологічних і психологічних вимірів особистості, вважає, що «для побудови акмеології особистості важливим є поєднання *самоактуалізації* і *самотрансляції*. Феноменові самотрансляції людського існування надається велике значення і в гуманістичній психології (А. Маслоу). Сутність цього феномену пов'язують з виходом людини за межі свого «Я» (власного «само»), із спрямуванням на інших людей, соціум, тобто цілеспрямування свого потенціалу не тільки на «самість», а й на благо суспільства [4, с. 86]. Власне, коли йдеться про синтез понять самоактуалізації та самотрансляції у контексті становлення професіоналізму вчителя (викладача)-словесника-фольклориста, важливо підкреслити, що це поєднання є кроком до осмислення, інтерпретації літературного, лінгвістичного, фольклористичного спадку культури та його ретрансляції шляхом застосування різноманітних методик, технологій у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, у змісті дисциплін у вищих навчальних закладах, у науково-дослідницькій діяльності. Самоактуалізація особистості як «прагнення до найбільш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей» [1, с. 410] спонукає свідомо чи імпульсивно до самотрансляційної направленості на вихованців (учнів, студентів) через посередництво змістових вимірів відповідних спеціалізованих дисциплін. Особливо ця взаємодія виявляється у процесі набуття професіоналізму словесником-фольклористом. Саме ці фахівці спрямовані на явище художньої цінності, естетичні аспекти літератури, міфо-фольклорне багатство культури, нормативність та стилістична вмотивованість слова. Їх активна життєва позиція, уміння інтерпретувати літературне, мовне, фольклорне явище, донести власні думки з цього приводу до вихованців, навички літературознавчого та фольклористичного аналізу тексту тощо становить *самоактуалізуючий вимір професійної діяльності*. Він реалізується у практичних, дослідницьких формах роботи, наукових пошуках, що в свою чергу означає *самотрансляційний механізм професійного становлення* фахівця. Водночас у контексті культурологічного підходу до аналізу педагогічних, інформаційних та інших явищ виокремлюється поняття *трансляції* як механізм лінійної передачі інформації від покоління до покоління. У цьому аспекті, на нашу думку, самотрансляція означає переосмислення цієї інформації «в собі», продукування на її основі нових ідей, гіпотез та, таким чином, здатність вплинути на методологічний, практичний розвиток галузі. Безумовно, така позиція має унікальний вплив на майбутнього фольклориста-словесника, професійна діяльність якого пов'язана передусім з культурним пластом соціуму, з метою збагачення, наповнення якого він може зробити власний унікальний внесок.

Останнім часом з'явилися дослідження, у яких аналізується поняття «акмеологічний принцип навчання», який підкреслює прагматичну спрямованість навчально-виховного процесу, хоча й може не визначатись у навчальних планах, програмах тощо. «Поряд з усіма загальновідомими дидактичними принципами (науковості, наочності, доступності і т.д.) завжди

використовується акмеологічний принцип, дія якого спрямована на те, щоб необхідні знання з фундаментальних наук (фізики, математики, хімії та ін.) слугували опорою для усвідомленого засвоєння загальнопрофесійних дисциплін, які б у свою чергу давали можливість майбутньому спеціалістові всебічно і глибоко розібратися в спеціальних дисциплінах і якісно оволодіти обраною професією чи спеціальністю [5, с. 4]. Має місце цей принцип і у системі підготовки словесників-фольклористів, де детермінує насамперед прагматичну мету – засвоєння теоретико-методологічної, фахово-інформаційної складової у контексті вивчення спеціалізованих курсів і спецкурсів.

На нашу думку, одним із професійних аналітиків теоретико-методологічних основ акмеології в Україні є Г.С. Данилова, яка зокрема системно підійшла до визначення структурних компонентів професіоналізму викладача на основі синтезу особистісних якостей фахівця та його професійних характеристик [2, с. 86]. На основі моделі, розробленої вченою, ми окреслили найважливіші складові акмеологічної структури професіоналізму вчителя (викладача)-словесника-фольклориста.

I. Професіоналізм особистості словесника-фольклориста (психограма).

1. *Високий рівень особистісно-ділових і професійно важливих якостей (увага, пам'ять, стійкість, вольові якості терплячість та ін.).* У словесника-фольклориста це такі якості, які сприяють засвоєнню інформації у контексті вивчення спеціалізованих курсів і спецкурсів, фактологічного матеріалу, а також впливають на процес набуття інтерпретаційних умінь, що пов'язані з розумінням літературного твору, мовної одиниці, фольклорного тексту, застосування до них відповідної методології: літературознавчої, лінгвістичної, фольклористичної.

2. *Акмеологічні інваріанти професіоналізму.* Для словесника-фольклориста є певними кроками у навчанні, творчості, що сприяє кристалізації професійної майстерності. Проміжні потреби у самореалізації крізь призму стійкої системи цінностей (для чого я це роблю; як це вплине на мій власний розвиток, на певну знаннєву галузь; що нового я привнесу у свою професію?), зокрема внутрішнє бажання підготувати доповідь, виступ на семінарі чи іншому заході з результатами власних зусиль, написати статтю, прагнення, наприклад, вдало атестуватись за результатами фольклористичної (педагогічної, виробничої тощо) практики, є необхідними етапами становлення професійності, стимулом для подальшої самореалізації.

3. *Ціннісні орієнтації і мотиви, спрямовані на самовдосконалення.* У словесників-фольклористів цей аксіологічний вимір особистісної спрямованості визначає світоглядні принципи, мотивацію до необхідності засвоєння і осмислення літературної, лінгвістичної та фольклористичної інформації, наукових підходів, потребу у саморозвитку і самовихованні, визначення пріоритетів у житті, зокрема професійне самовираження. Для них особливою у цьому процесі є аксіологічна спрямованість, адже саме ці фахівці покликані формувати у вихованців (учнів, студентів) ціннісне

світосприйняття в результаті донесення морально-етичних, естетичних засад, акумульованих у художній літературі, фольклорі, мові.

II. Професіоналізм діяльності словесника-фольклориста (професіограма).

1. *Ефективні професійні навички і вміння.* Для словесника-фольклориста це насамперед комунікативні та педагогічні уміння і навички: слухати, вживати нормативно мовні засоби в усному і писемному мовленні, володіння технікою мовлення, адекватне використання невербальних засобів спілкування, уміння зацікавити реципієнта, спрямувати його на відповідний об'єкт засвоєння та інтерпретації мовного, літературного, фольклорного явища культури, аналізувати його крізь призму естетичних категорій, студіювання першоджерел тощо.

2. *Фактори продуктивності (суб'єктивні, об'єктивні, суб'єктивно-об'єктивні).* Суб'єктивні чинники визначають внутрішні потреби і можливості особистості. Зокрема для словесника-педагога талант, здібності, задатки – це ті умови, за яких в особистості формується впевненість у собі, у власних силах, інтелекті, а також впевненість у можливості реалізації у дослідницькій, педагогічній діяльності у контексті засвоєння та ретрансляції знань філологічного циклу. Об'єктивні фактори (якість одержаних знань, освіти) стимулюють особистість до нових досягнень, пошуків, самореалізації, створюють умови для професійного самовираження, зокрема щодо засвоєння методологічного інструментарію до аналізу авторських та фольклорних творів, розуміння вмотивованого використання мовних засобів, дослідження та інтерпретації образної системи, стилістики літературних творів, засвоєння нормативності мовних одиниць, ґрунтовного розуміння проблематики, поезики фольклорних текстів та ін. Взаємодія суб'єктивних та об'єктивних чинників створює вагомі підвалини для самоосвіти, самовиховання, самостановлення у професійній діяльності.

3. *Висока професійна кваліфікація (компетенції).* Формують спектр необхідних вимог, які визначають зміст, методи, технології навчально-виховного середовища у вищому навчальному закладі. Ці вимоги складають спектр домінуючих галузевих характеристик, які регламентують набуття необхідних умінь та навичок, засвоєння інформаційного матеріалу у контексті вивчення фахових дисциплін. Зокрема в результаті аналізу навчальних планів і програм провідних вітчизняних вишів можна виокремити такі компетенції: історико-фольклористична, теоретико-фольклористична, лінгвістична, фольклорно-жанрологічна, естетична, педагогічна, комунікативна, культурологічна, літературознавча, аксіологічна.

На думку Г. Данилової, аксіологічна спрямованість особистості та спектр необхідних галузевих компетенцій становлять головні детермінанти професіоналізму. Вони також є компонентами загальної акмеограми, яку також визначають акмеологічні умови: задатки, здібності, умови навчання, стан суспільства. Стосовно останнього варто наголосити, що в сучасних соціокультурних умовах відбувається нівелювання національних традицій, фольклорної естетики, художньої цінності літературного слова, естетичної

функції мови загалом. Це не могло позначитись і на розвитку системи освіти. Зокрема, не зважаючи на фундаментальність підготовки словесників-фольклористів у відомих українських вищих навчальних закладах, зменшується кількість абітурієнтів на філологічні спеціальності (свідчить про відсутність мотивації), не підтримується ініціатива викладачів про відкриття спеціальності «фольклористика» в окремих навчальних закладах та ін. Безумовно, така ситуація негативно впливає на розвиток філологічних наук, на поповнення її професійними фахівцями. Тому соціокультурні чинники також є визначальними у проблемі формування професіоналізму майбутнього словесника-фольклориста.

Висновки. У контексті акмеологічного підходу *професіоналізм словесника-фольклориста* згідно з означеними теоретико-методологічними положеннями можна визначити як синтез двох аспектів: професіоналізм особистості та професіоналізм діяльності. Ціннісні орієнтації з домінуванням стійкої світоглядної позиції щодо засвоєння літературної, лінгвістичної, фольклористичної інформації, прагнення передати наступним поколінням морально-естетичні засади, закріплені у літературній та усній народній творчості, вміння покроково аналізувати результати власної діяльності (самооцінювання), психологічні установки до вироблення мотивації до учіння, самовиховання, самоудосконалення, сформованість естетичних критеріїв оцінювання літератури, мови, фольклору, а також сформованість методологічного інструментарію до осмислення літературно-мовно-фольклорних явищ культури, становлення, теоретико- та історико-фольклористичної, культурологічної, фольклорно-жанрологічної, комунікативної компетентності в умовах вишу, формування науково-дослідницьких умінь у галузі літературознавчих, лінгвістичних, фольклористичних досліджень – усі ці фактори окреслюють спектр особистісно-діяльнісних характеристик цілісної категорії професіоналізму словесника-фольклориста.

Перспективами дослідження у контексті акмеологічного підходу до аналізу професіоналізму вчителя (викладача)-словесника-фольклориста є визначення чітких умов формування складові акмеологічної структури професіоналізму майбутніх фахівців з відповідної спеціальності.

Список джерел

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Видання друге, доповнене й виправлене /Семен Устимович Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Данилова Г.С. Творчість як феномен акмеологічного самовдосконалення професіоналізму викладача ВНЗ / Галина Степанівна Данилова // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2010. – вип.. 63. – Ч. 1. – 240 с. – С. 82-90.

3. Коваленко Г.С. Акмеологічні технології як засіб формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя / Г.С. Коваленко // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – Луганськ, 2008. – 404 с. С. 169-176.
4. Сіверс З. Психологічні проблеми акмеології / З. Сіверс // Освіта і управління. – Т. 7. – №2. – 2004. – С. 83-87.
5. Шмалей С.В. Реалізація акмеологічного принципу в професійній освіті / С.В. Шмалей // Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Т. 59. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 260 с. – С. 3-10.